

'ככתבם וכלשונם'

'ועוד אמר ר' יהושע: כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך'

פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו' (משלי כא,א) – 'היינו, כי יש לפעמים איזה ענינים לאדם שאינו יודע איך להתנהג ולפנות, היינו שמצד אחד הוצרך להיות 'שב ואל תעשה' ומצד אחד 'קום ועשה', כמו שיתבאר למטה. וזאת יקרא 'פלגי מים' – היינו, שדברי תורה מפליגים לשני הצדדים – אז העצה למסור את עצמו להש"י והוא יאיר לו איך לעשות. וזהו 'לב מלך' – היינו שימלוך אדם על לבו וימסרו לה'.

ואם ח"ו לא יאיר לו הש"י – על זה נסמך כאן פסוק עֲשֵׂה צדקה וחסד נבחר לה' מזבח – ולא כתוב 'לעשות צדקה' רק עֲשֵׂה לשון הוה, והוא לא שתעשה במעשה רק השב-ואל-תעשה הוא 'צדקה ומשפט', מאחר שאין ידוע איך לעשות. וזה נבחר לה' מזבח – כי 'זבח' הוא קום ועשה. וכמו שמצינו בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע במסכת זבחים, כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך... (מי השילוח ח"א משלי כא).

'ליל וערב-שבת-קדש וארא, כ"ז טבת שנת וברכותי"ה – חלם לי ששאלוני אם אחד בספק בדבר שיש בו צד חומר לכל צד – כיצד ניזיל להחמיר. כגון למאן דאמר (מכות יא:) מצוה לגואל הדם להרוג רוצח [חוץ לעיר מקלט] וכשיש ספק [אם הוא חוץ לעיר מקלט], אם מצוה להרוג או לא, ואז איכא איסור שפיכות דמים – איך נעשה, דספק מצוה דאורייתא להחמיר, וכדומה לזה. והשבת, דבספק הנ"ל אין צריך לפנים דספק נפשות להקל ואיסור שפיכות דמים חמור טובי, ומצות גואל הדם מצוה בעלמא, ואין לשאול אלא בשני דברים דומים כשלכל צד יש רק מצוה או שלכל צד יש איסור באיסורין שוין, שאין אחד חמור מחבירו.

ובכי האי גוונא לדעתי תליא בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע (זבחים פ. וע' בעירובין ק.). וקיימא לן כר' יהושע דאמר כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך. והכא נמי יש להיות 'שב ואל תעשה' ולא לעשות מעשה ב'קום ועשה'. (והגם דהם דברים פשוטים, יען אינם דברים בטילים ואני זכור מהם בהקיצו – רשמתיים) (קונטרס 'דברי חלומות' להר"צ הכהן מלובלין – כו. נדפס בסוף רסיסי לילה).

דף פא

'אי הכי... בל תוסיף מהיכא?!' – אף על פי שמתנת הבכור שנתערבה יכולה להתערב ולהחלק, ואם כן הרי יתכן שנותן מדם הבכור על שתי קרנות (כן הקשו התוס') – אעפ"כ הקשו שאין כאן בל תוסיף כיון שמצות נתינת הדם של הבכור לא קיימה בודאות, כי שמוא במתנה אחת לא נתן מדם הבכור, הלכך מחויב הוא לתת מתנה נוספת כדי לצאת מן הספק ולקיים מצוותו המוטלת עליו, ואין כאן כלל איסור בל תוסיף (עפ"י שפת אמת).

והתוס' כתבו שהוא 'ספק בל תוסיף' ומפני הספק אין לו להניח קרבנו. ונראה שהכוונה כסברת השפ"א. וע"ע חזו"א יח,ח.

'אמר רבא: בבלול לא פליגי, כי פליגי בכוסות' – קשה הלא רבא אמר לעיל שלר' אליעזר יש בילה ומשום קנס אמרו שיתן שתים, וכאן משמע שסובר אין בילה, שלכך נצרך לומר בבלול לא פליגי. ואין לומר שבא לתרץ אליבא דרב אשי, שהרי אמרו (בקדושין עב): 'כשמת רבא נולד רב אשי'. וצריך לגרוס כאן או לעיל 'רבה' (עפ"י קרן אורה. וע' בחילופי נוסחאות שעל הגליון, ובשטמ"ק).

ועל כיוצא בזה כתב רבנו הפני יהושע' (בכתובות עה): 'ולולי דמסתפינא היה נ"ל דהא מימרא קמייתא 'אמר רבה' גרסינן ולא 'אמר רבא'. ואין זו הגהה – דהרבה מצינו כזה בש"ס חילופי טעות המדפיסים בין רבה לרבא איכא טובא.

הנה רשימה חלקית של חילופי נוסחאות בין רבא לרבה –

ברכות יד. וברי"ף ורי"ד; שם נב: 'אמר רבא בברא כו"ע... כנראה צ"ל 'רבה' כמצוין על הגליון;

שבת ה. ברש"ל (וע"ש במגדים חדשים); תוס' שם כט. ד"ה רבא; שם מח: 'אמר רבא ד"ת' צ"ל 'רבה' כדלקמיה נח: (רש"ש

שם). וכן שם בע"א יש חילופי גרסאות בראשונים, ע"ש ברש"ש; תוס' וראשונים שם ע סע"ב (ובחדושי הנצי"ב שם עב);

רש"ש עירובין צז סע"א (וע"ש בראשונים); עירובין צז: 'אלא אמר רבא הכא בחבית', ברא"ש וברש"ש, וכ"ה בחזו"א קיב, יג;

שם צח. לפנינו 'רבה' ובעה"מ גרס 'רבא' (וע"ש בראשונים ובתוס' שבת ה: ד"ה היה); שם קד. 'אל' רבה לא אסרו' ברי"ף

וברא"ש: רבא.

פסחים עד. 'אמר רבא האי מולייתא'. הרי"ף והרא"ש פ"ז דחולין גרסו רבא. ע' שפ"א פסחים שם.

ר"ה כא. 'רבא הוה רגיל'. בר"ה: רבה (וע"ש בשפ"א).

יומא י. 'אמר רבא קסבר רבי יהודה...'. צ"ל רבא (כמצוין בגליון); שם עט. בהגהות ריעב"ץ.

ביצה כט. 'רבא אמר' יש גורסים 'רבה' ובהתאם לכך פסקו כרב יהודה (ע"ש בקרבן נתנאל).

מגילה כט: בתורי"ד.

יבמות סד: 'אמר רבה ליתנהו להני כללי...'. ברי"ף: רבא.

כתובות קב: 'אמר רבא מסתברא מילתא דרב...'. ברי"ף: רבה (וכו"ב מצינו בכמה מקומות, בדברי רבה על מימרת רב).

נדרים כז. סח. ובפירא"ש;

נייר ז. בשטמ"ק ובמרומי שדה ובחזו"א.

וע' סוטה ח, א 'האמר רבא' ובהערה בגליון;

תוס' ב"ק כו: ד"ה ואמר; ב"ק צז. ובגליון; תוס' שם קא: ד"ה רבא; הגהות רי"א חבר – ב"ק קה.

רא"ש ורמב"ן ב"מ נב.

תוס' ב"ב עז. ד"ה אמר; עתוס' שם קנה. ד"ה איתמר; שם קנג–קנד ברי"ף, רא"ש ושאר; וע' בספר אמת ליעקב שם נב.

סנהדרין ח. ובמפרשים; וע' סנהדרין יב: 'רבא אמר בטל העיבור. רב נחמן אמר מעובר ומקודש' – נשצ"ל 'רבה' (ע' יוס"ד

שם)

מכות יז: 'אמר רבא... ובתוס' שם יט. (ד"ה מה) הגרסה רבה.

שבועות יז: 'הוי בה רבה' ורש"ש וריעב"ץ הגיהו: רבא.

וע' ע"ז טו: 'אמר רבה מי דמי' ובתד"ה רבה; שם עז. (וברש"י) 'אמר רבא סוף סוף... אלא אמר רבא' ונסמן שם שצ"ל 'רבה';

תוס' לעיל ט: ד"ה איתביה; כד. ד"ה הואיל; להלן צד 'רבא אמר עוצבא' ובהגהה שבצדי הגליון וריעב"ץ. וכן בדף צ:

מנחות מט. בכס"מ גרס שם 'רבא' וכתב שלכן פסק הרמב"ם כוותיה, דבתרא הוא. ואולם גרסתנו 'רבה', וכן מוכח ממאי דאמר

'מחשבה דמנכרא לא פסלה' (ע' ברכת הובח שם; ליקוטי הלכות ריש מנחות; חזו"א לג, א). שם נא. 'רבה אמר' צ"ל: 'רבא',

דלבתר אביי הוא, כמו שהגיה בשטמ"ק; שם סז: אמר רבה שאני חדש – ובפסחים י: רבא; שם צה: 'אמר רבה, הקשה אדם...'

– ובשטמ"ק (כבהמשך הגמרא): 'רבא'; שם קו. 'רבא אמר...'. צ"ל 'רבה' כמו שהכריחו התוס' שם.

חולין כט: 'אמר רבא: נתקלקלה...'. בחדושי הרמב"ן והרשב"א הגרסה 'רבה'. וכן שם לב: 'רבא' וברמב"ן: 'רבה'. וכן שם

בהמשך העמוד לפנינו 'אמר רבא: לא אמר רשב"ל...'. והרשב"א גרס 'רבה'; מצפה איתן שם יב. צאן קדשים שם כא.

חולין מג. 'אמר רבא שני עורות...' – ברי"ף וברא"ש: 'רבה'; שם עה: 'אמר ליה רבא' – וברשב"א הביא גרסת 'רבה'; שם עו סע"ב ועו רע"א הגיהו בגליון 'רבא' במקום 'רבה'; שם פא. לפנינו 'רבא' ובהדושי הרמב"ן 'רבה'; שם צב: בראשונים, נחלקו הדעות בגרסת הספרים אם 'רבה' או 'רבא'; שם קא. 'אמר רבא רבי יוסי הגלילי היא' – ברישב"א (בע"ב) כתב שעיקר הגרסא 'רבה', וכ"ה בדקדוקי סופרים בשם כל הדפוסים ישנים; שם קח. בהדושי הר"ן; שם קכ. 'אמר רבה: פירמא'. ויש להגיה: 'רבא'; שם קלג. 'א"ל רבא לשמעיה...' וברש"י ותוס'; וכן שם ע"ב 'אמר רבא בדק לן רב יוסף' ובהגהות הב"ח. בכורות כז. 'רבה מבטל לה' – בפסקי הר"ד: 'רבא'. וכ"ה בכמה כת"י; תוס' בכורות לו. ד"ה ואמר רבא; שם מז. 'אמר רב פפא: בדיק לן רבה' – וברא"ש הגרסה 'רבא', וכ"נ; שם נג. 'אלא אמר רבה' ובשטמ"ק: 'רבא'. כריתות יז. בכל העמוד נדפס 'רבא' במקום רבה (כמוש"כ בשטמ"ק באת ב); שם יז: 'אמר רבא מ"ט דרב...'. – יש גורסים: 'רבה' (ע' שטמ"ק ורד"ל והגהות ר' צבי ברלין); שם כד סע"ב (ע"ש בשטמ"ק ובמלא הרועים). מעילה י. 'אמר רבא הא דאמרת'. בתוס' שם (ט: ד"ה לא) גרסו 'רבה'.

'אמר אביי: לא שנו אלא תחלת חטאת ועולה, אבל סוף חטאת ועולה דברי הכל מקום עולה מקום שיריים' – לפי זה צריך באור בשנתערבו מתן ארבע במתן אחת, כגון דם עולה בדם בכור – מדוע לא יתן ארבע והתוספת מדם הככור יהא לשם שיריים [ואין לומר כשמחלק השירים למתנות הוי בל תוסף – שאם כן שירי חטאת שנתערבו בעולה כיצד נותנם במתן שתיים שהן ארבע?]
ואפשר שמתנה ראשונה כיון שמתפשטת למזרח ולצפון יש בה משום 'בל תוסף', ועדיין אין מצות שיריים באותה מתנה כיון שלא גמר וריקתו (עפ"י חזון איש זבחים יח, ט).

(ע"ב) זניפלוג נמי ר' אליעזר בהא? – היכא ליעביד, ניתיב בחוץ והדר ניתיב לפנים – כשם שמצוה להקדים עליונים לתחתונים כך מצוה להקדים פנים לחוץ, וניתיב לפנים והדר ניתיב לחוץ, כיון דאיכא חטאת ואשם... לא פסיקא ליה' – משמע מדברי רש"י שלשיטת רבי אליעזר, בחטאת ואשם שאין יכול להכניס הכל לפנים, וגם אין יכול לתת תחילה בחוץ כי מצוה להקדים פנים לחוץ – יישפך לאמה. [ורק בשאר קרבנות חולק ר' אליעזר וסובר שנותן בפנים ואח"כ בחוץ. אך כיון שאין הדבר פסוק לכל הקרבנות, לא שנאו התנא].

ובשפת אמת תמה, וכי משום מצות הקדמה ייפסל הכל? ולכן פרש כוונת הגמרא 'היכי ליעביד, ניתיב בחוץ...'. – כלומר, כיצד יפרש התנא לעשות לשיטת ר' אליעזר; בשאר קרבנות אי אפשר לתת תחילה בחוץ שהרי יכול ליתן קודם בפנים ואין להקדים חוץ לפנים, ובחטאת ואשם אין יכול לתת בפנים תחילה משום פסול הקרבן וצריך לתת בחוץ קודם, הלכך לא רצה התנא להאריך בחילוקי הדינים וסמך על המשניות דלעיל שמפורשת שם שיטת ר' אליעזר.

[ולפי זה כתב, אין הכרח למה שחידש רש"י שכשאמרו 'ישפך לאמה' היינו שימתין עד הלילה. ע"ש]. לפי דבריו יש מקום לומר שאכן לדעת רבי אליעזר דאית ליה 'רואין כאילו הן מים' ואף לכתחילה נותן על המזבח דמים לשם מים כאשר נתערבו – לשיטתו זו אם הכניס בפנים במחשבה שהדמים החיצוניים כמים – כשר, אלא שמכל מקום לכתחילה אין מורים לו לעשות כן ועדיף שיקדים את החיצון, כי מדרבנן עכ"פ אסור להכניס פנימה לשם מים. ולפי"ז מה שאמרו 'בפנים ונתן בחוץ רבי עקיבא פוסל' – היינו דלא כר' אליעזר.

ואמנם גם לשיטת חכמים הקשו התוס' 'קצת קשה אמאי פסול כמשכניס לשם מים דלכפר כתיב, וזאת על פי מה שהוכיחו לעיל שגם לחכמים מועיל מה שנותן דם לשם מים [וע' תוי"ט וזבח תודה במה שתי. וע' חזו"א קמא לה, א]. אך התוס' לא הקשו ביתר שאת על הרישא דקתני ישפכו לאמה ולא פליג ר' אליעזר – כפי שהקשה על דבריהם הגרעק"א – כי אכן י"ל שסוברים [דלא כרש"י] שרבי אליעזר מכשיר אף בחטאת ואשם, דמהני 'רואין', ומ"מ עדיף ליתן בחוץ תחילה כיון דמדרבנן אין להכשיר בכניסה לשם מים.

והדושי מהרי"ח, או שר"א הולך לשיטתו בתערובת אברים שקרב אחד מהם, לתלות בפסול, ואמר רבי אלעזר לא הכשיר ר"א אלא שנים שנים – אף כאן כשמשליך שתיים החוצה אנו תולים לומר שהם היו הפסולים (ע' במפרשים כאן).

דף פא

- קכט. א. שפיכת שיריים על היסוד – האם מתקיימת בשפיכה על קיר המזבח התחתון?
 ב. שיירי דם החטאת שנתערבו עם דם העולה – כיצד יעשה?
 ג. דם חטאת חיצונית שנתערב עם שירי דם חטאת פנימית, ולא נמלך ונתן מתנות על מזבח החיצון – מה יעשה בשירי הדם, והאם עלו לו הקרבנות לחובתו?
 ד. מנין שאין העולין (על המזבח) מבטלים זה את זה?
 ה. מנין שאין תמורת הבכור קרבה?
- א. נחלקו אמוראים האם שירים צריכין 'איצטבא', כלומר לשפכם על משטח היסוד ממש, או אפשר לשפוך על קיר המזבח בחלקו התחתון ומשם יגיע הדם ליסוד.
 מדברי הרמב"ם נראה לכאורה שפסק שאם נתן על הקיר – יצא בדיעבד ידי שפיכת שירים (כ"כ בזבח תודה. וע' חזו"א יח, י; או"ש פסוה"מ ב, יא–יב).
- ב. שיירי דם חטאת שנתערבו עם דם העולה; לאביי ולרבי שמעון בן לקיש, בין לר"א בין לחכמים ישפוך על היסוד, כי מקום עולה – מקום שירים.
 התוס' צדדו שזה מדובר רק כשנתן כבר על קרן צפונית מזרחית. ושוב כתבו ש"ל שאין חילוק בדבר. וכתב ב'קין אורה' שכן עיקר.
 ולרב יוסף וכן רבי יוחנן ואיתימא רבי אלעזר – עדיין היא מחלוקת, ולחכמים – יישפך לאמה, כי מקום השירים על היסוד ממש ולא על הקיר. ולר' אליעזר, נתן בתחילה על הקיר ורואין את דם החטאת כאילו הוא מים, ואח"כ שופך על היסוד.
 פסק הרמב"ם כדעה אחרונה וכחכמים, שיישפך לאמה.
- ג. דם חטאת חיצונית שנתערב בשירי דם חטאת פנימית, ונתן מתנות הדם על המזבח החיצון – ישפוך עתה על היסוד ועלו לו שתי החטאות. ואפילו למ"ד שפיכת שירים של חטאות פנימיות מעכבת – חסרונו אינו מעכב, הלכך אע"פ שנתן מהם על עליונו של מזבח החיצון והרי נחסרו – לא פסל.
- ד. העולים שנתערבו זה בזה אינם בטלים במיעוטן (הלכך דם זבחים שנתערבו נותנו על המזבח ועלו כולם לחובתו). תנא אחד דרש מדם הפר ודם השעיר, שאע"פ שמערבן והלא דם הפר מרובה – לא נתבטל דם השעיר ועדיין שמו עליו. [ורבי יהודה למד מכאן לכל מקום שמין במינו אינו בטל. ע' מנחות כב. וער"ן גדרים נב]. ואולם יש סוברים שאין מערבים אותם בשביל נתינתם על קרנות המזבח, והם דורשים מקדש הם שנאמר בבכור, שאם נתערב דם הבכורות בדמים אחרים – נשארים בהויתם וייקרב. ויש תנא שלישי שדרש מיתור הדם... הדם האמור בקרבן עולה, לומר שאע"פ שנתערב בדם זבחים אחרים – יורקנו.

ה. תמורת הבכור אינה קרבה שנאמר קדש הם – הם קרבים ואין תמורתם קרבה. ויש שדורש מאם שור אם שה לה' הוא – הוא קרב ואין תמורתו קריבה.

דפים פא – פב

- קל. א. דם קרבנות הניתנים בפנים שנתערב קודם זריקה עם דמם של הניתנים בחוץ – מה יעשה בו?
ב. נתן מאותה תערובת בחוץ ואח"כ נתן בפנים, או להפך – מה דין הקרבן?
- א. דם הניתנים-בפנים שנתערב עם דם הניתנים-בחוץ – יישפך לאמה. (פרש"י ימתין עד שקיעת החמה שייפסל הדם, ואז ישפוך. ובשפת אמת פקפק בדבר).
ומתבאר מדברי הגמרא שלדעת רבי אליעזר, בכל הקרבנות מלבד חטאת ואשם – יתן בפנים ורואים את החיצונים כאילו הם מים, ויחזור ויתן בחוץ.
ובחטאת ואשם משמע מפרש"י שכיון שאין יכול להכניסם פנימה – יישפך הכל לאמה אף לרבי אליעזר. ובשפת אמת צדד שיתן בחוץ ויחזור ויתן בפנים.
- ב. נתן מתערובת זו בחוץ וחזר ונתן בפנים – כשר. נתן בפנים וחזר ונתן בחוץ; בחטאת [ולרבי אליעזר אף האשם] פסול, שדם חטאת החיצונה נפסל בכניסתו. ורבי עקיבא פוסל אף בשאר הקרבנות. הרמב"ם (פסוה"מ ב, יג) פסק כחכמים שאין פסול אלא דם חטאת בלבד.

דף פב

- קלא. א. וכל חטאת אשר יובא מדמה... – במה הכתוב מדבר? אלו נפקותות יוצאות להלכה מפירושי הכתוב?
ב. מה דין המקרים דלהלן? נכנס דם העולה השלמים והאשם אל הקודש; נכנס מקצת מדם החטאת; נכנס בשרה; נכנס לקדש הקדשים שלא בדרך הרגילה; נכנס להיכל כדי להכניסו לבית קדש הקדשים ונמלך ויצא; חטאות פנימיות שנכנס דמן לקדש הקדשים.
ג. מהם חילוקי הדינים בין פסול 'יוצא' (מן העזרה) ובין פסול 'נכנס' (מדמה אל אה"מ)?
- א. וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף. לדברי רבי עקיבא (וחכמים), הכתוב מדבר בקרבן הנעשה בחוץ שנכנס דמו להיכל, שנאסר באכילה וטעון שריפה. ולדברי רבי יוסי הגלילי מדובר בחטאות פנימיות, ששורפים פסוליהם בבית בירה שבעזרה. וכן ליתן 'לא תעשה' על אכילת חטאות פנימיות בין כשרות בין פסולות.
לדעה ראשונה, ניתן לרבות מוכל חטאת אף שאר קרבנות הנעשים בחוץ. כן סבר רבי עקיבא (ואולם יש תנאים החולקים וסוברים לרבות כל סוגי החטאות, אבל לא שאר קרבנות). ואילו לפי הפירוש השני, פסול חטאת שנכנס דמה בפנים נלמד מהן לא הובא את דמה... הלכך אין מקור לפסול שאר קרבנות שנכנסו דמם. וכמו כן לדעה זו אין לפסול אלא מה שנכנס, אבל המשויר בחוץ – כשר. אבל לפירוש הראשון יש לדרוש מדמה משמע אף אם נכנס קצת נפסל הכל.
- א. הלכה כדעה ראשונה שאף במקצת דם פסל (רמב"ם פסוה"מ ב, טו). ויש מי שכתב שזה רק אם כיפר בפנים, אבל אם הכניס ולא כיפר, הדם שהוכנס בפנים פסול והדם שבחוץ כשר (ע' אור שמח שם ב, טז).